

Ristenrauna Magga
toiminnanjohtaja
SamiSoster ry

Saamelaiset kirkossa –seminaari
04.02.2012, Inari Sajos

Kokemuksia kirkon ja seurakunnan toiminnasta Enontekiöllä

1. Omia ja muiden kokemuksia kohtaamisissa

Haluan kiittää kirkkoa tästä seminaarista. Tämä on erinomainen ajankohta nostaa keskusteluun vaikeitakin asioita kirkon ja saamelaisten kohtaamisista, keskustella niistä ja hakea yhdessä ratkaisuja.

Kirkon yhtenä arvona on oikeudenmukaisuus. Tarkastelenkin asioita saamelaisten yhdenvertaisuuden ja oikeudenmukaisuuden näkökulmasta. Puheenvuoroani varten olen keskustellut ihmisten kanssa heidän kokemuksistaan, tutustunut kirjalliseen materiaaliin ja tuon esille myös omakohtaisia kokemuksia.

Enontekiö sijaitsee Suomen Käsivarressa Norjan ja Ruotsin rajalla. Kunnan pinta-ala on 8464 neliökilometriä ja se on Suomen kolmanneksi suurin kunta. Asukkaita on 1889 ja meitä saamelaisia niistä on n. 20 %. Saamenkielisiä kirkollisia toimituksia Enontekiöllä on silloin, kun saamelaisten pappi tai seurakunnan saamenkielentaitoinen turistipappi on paikalla.

Toki me Enontekiöllä olisimme halunneet ja haluamme kuulla enemmän saamea kirkon toiminnassa. Haastatellessani saamelaisia nousivat erityisesti esille oman kielen merkitys ja sen tuoma turvallisuuden tunne.

Saamelaiskulttuurissa, kuten muissakin kulttuureissa, on kielen lisäksi omat arvot, normit, säännöt, tavat, uskomukset, moraalikäsitteet ja perinteet, jotka olemme yhteisömmä jäsenenä omaksuneet kokemuksissamme ja kasvatuksessamme. Kristillinen kasvatusta on meillä kuulunut kodin kasvatukseen. Opimme lapsuuden kodissa saamenkieliset rukoukset ja virsiä. Saamelaiset kastoivat lapset jo vauvana siellä missä kulloinkin perhe asui ja kastajana oli yleensä joku vanhempi henkilö. Vanhat ihmiset sanoivat aina, ettei kastamattoman lapsen kanssa saa lähteä kotoa mihinkään. Kasteen vahvistamista varten lapsi vietiin papin luokse siten, kun kirkonkylälle muutenkin oli asiaa. Kirkkoasiat kuuluivat luonnollisena osana elämään. Jumalanpalveluksessa käytiin harvemmin, olihan se hankalien ja pitkien kulkuyhteyksien vuoksi vaikeakin. Marjanpäiville me saamelaiset olemme

kokoontuneet ja edelleenkin kokoonnutaan Hettaan. Silloin käytiin kirkossa, kastettiin lapset, käytiin ripillä ja vihillä sekä haudattiin vainajat.

Saamelaisilla on ollut ja on mm. historiallisten taustojen vuoksi, vahva auktoriteetin kunnioittaminen ja pelko. Papit koettiin auktoriteetteina. Enontekiön saamelaisten kokemuksia kartoittaessani, nousi usein esille pappien vallan käyttö saamelaisia kohtaan. Otan muutamia esimerkkejä.

Saamelaisvanhempien antamat saamenkieliset nimet on eräs esimerkki. Usein kävi niin, että pappi merkitsi kirkonkirjoihin nimen suomennettuna ja niinpä virallinen nimi oli jotain aivan muuta, mitä vanhemmat halusivat.

Esim. minulle vanhempien antama nimi oli Ristenrauna, jonka pappi kirjoitti Kristiina Raunaksi. Jouduin erikseen hakemaan nimilautakunnalta nimen muuttamisen saamenkieliseksi Ristenraunaksi. Sisareni nimeksi annettiin Rihtta, mutta kirkonkirjoissa se oli suomenkielinen Riitta. Andersin nimi muuttui Anteroksi ja näitä on lukemattomia. Suomalaistaminen alkoi vauvan nimen muuttamisesta.

Vallankäytöstä oli kysymys myös rippikouluajalta. Kävin rippikoulun Muoniossa ja konfirmaatio piti olla toukokuun viimeisenä sunnuntaina. Ennen konfirmaatiota pappi kuulusteli meiltä katekismusta ja kun tuli väärä vastaus, pappi kysyi ”*vastasitko tahallasi väärin*”. Poika mietti hetken ja vastasi ”*saatoinpa vastatakin*”. Siitä pappi suuttui kovasti ja käski meidät kaikki ulos, sekä ilmoitti, ”*ettei teille järjestetä konfirmaatiota, vaan joudutte menemään itse kukin muualle konfirmaatioon*”. Niinpä jouduin jatkamaan rippikoulua Inarissa ja pääsin kuin pääsinkin ripille vaikka melkein tuplasin rippikoulun tuon papin kiivastumisen vuoksi.

Saamelaiset ovat aina hakeneet apua kansanparantajilta ja haemme edelleenkin. Kirkon taholta tähän on suhtauduttu suurella epäluulolla ja tuomittu perinteistä saamelaista tapaa. Olemme tottuneet salaamaan parantajien luona käyntiä vaikka he ovat pystyneet antamaan kokonaisvaltaista apua, jolloin saa apua myös henkiseen hyvinvointiin.

Nämä esimerkit osoittavat, että papit käyttivät valtaa eikä kukaan uskaltanut heitä vastustaa.

2. Kirkon positiiviset pyrkimykset ja Enontekiön seurakunnan vastustus

Kirkolla on ollut vuosikymmenten aikana monia positiivisia tekoja ja pyrkimyksiä saamen kielen aseman parantamiseksi. Mitä enemmän siitä on kirkon piirissä keskusteltu, sitä äänekkäämmin Enontekiön seurakuntalaiset ovat vastustaneet niitä pyrkimyksiä.

Kirkolliskokouksessa päätettiin 1970-luvulla ryhtyä toimeen saamen kielen yleistämiseksi saamelaisalueen seurakuntien työntekijöiden keskuudessa. Oulun hiippakunnan synodaalokokous teki 1970 luvun alkupuolella aloitteen Enontekiön, Inarin ja Utsjoen seurakuntien muuttamiseksi kaksikieliseksi seurakunnaksi. Näin kielellinen tasa-arvo toteutuisi näissä seurakunnissa, sanottiin aloitteessa. Uudistus olisi ilmeisesti vaatinut kirkkolain muutosta.

Parikymmentä vuotta myöhemmin kirkkolakia muutettiin siten, että saamelaisten kotiseutualueelle voitiin perustaa kaksikielisiä saamelais-suomalaisia seurakuntia. Enontekiön seurakunnassa uudistus sai tylyn vastaanoton. ”*Jokainen lapin kielen sana kirkossa on liikaa*”, sanottiin saamelaisten papille Hetassa.

Meidän kielellemme ei annettu arvoa ja yhdenvertaisuuden toteuttaminen oli kaukana. Enontekiöllä elokuussa 1997 pidetyn piispantarkastuksen pöytäkirjaan kirjattiin vilkas keskustelu Enontekiön seurakunnan mahdollisesta muuttamisesta kaksikieliseksi. Siitä saa kuvan millainen asenne oli ja on saamelaisia kohtaan

Herra piispa:

”Kun kapituli julisti Enontekiön seurakunnan kaksikieliseksi, niin kysymys ei ollut nimenmuutoksesta, vaan seurakunta on edelleen Enontekiön seurakunta. Kirkkoherran virkaa hakevalta vaadittaisiin saamenkielen taito. Tämä olisi meidän saamelaisille veljille ja sisarille tärkeä asia.”

Seurakuntalaisten puheenvuoroja:

- ”Kirkkoherran virkaa voisi hakea vain suppea joukko pappeja. Olen miettinyt, pitääkö minun liittyä kaksikieliseksi muuttamisen jälkeen Muonion seurakuntaan.”

- ”Saamen kielen kanssa on solkattu ihan tyhjään jo pitkän aikaa. Minulle kerrottiin, että eräänkin lapsen kasteessa kumpikaan vanhemmista ei ymmärtänyt sanaakaan saamea. Itsekin kiusaannun, kun Karesuvannon kappelissa koko jumalanpalvelus on mennyt harakoille. Siihen kahdeksaan prosenttiin lasketaan kaikki, jotka vähääkään tuoksahtavat saamelaisille. Ne lasketaan heti rekisteriin.”

-Pikkusormen kun se saapi, niin se vie koko käden.”

Herra piispa

”Kirkkohallitukselta on saatu rahaa niin, että on voitu lähettää 1-2 työntekijää kielikouluun.”

Seurakuntalaisen puheenvuoro:

- *”Jos jumalanpalvelukset ovat sekä suomen että saamen kielellä, niin evankeliumi on pintaliittoa. Kummatkaan eivät saa mitään. Tällä tavalla tulee kirkosta eroamista”.*

Herra piispa:

- *”Miten saame on noteerattu? Entä jumalanpalvelukset? Eikö se ole epäkohteliasta saamelaisia kohtaan, kun heidän äidinkieltään ei käytetä?”*

Seurakuntalaisen puheenvuoro:

- *” Ei se ole häirinnyt eikä vaikeuttanut tähän asti. Kaikki ymmärtävät paremmin suomea kuin lappia”.*

Enontekiön silloinen kirkkoherra kirjoitti tammikuussa 1996 lisäyksen seurakunnan kirkkoneuvoston lausuntoon Oulun hiippakunnan tuomiokapitulille ja hän piti ”suomalais-saamelaisen seurakunnan perustamishanketta liioittelevana.” Hän perusteli näkemyksiään mm. seuraavasti:

”Saamelaisuuden määrittely on nimenomaan Enontekiöllä pahasti kesken ja yksimielisyys tässä valitettavasti puuttuu. Seurakunnan olisi viisainta pysyä puolueettomana. Enontekiöllä ei ole pitkiä perinteitä saamenkielisessä seurakuntatyössä. Suomalais-saamelaisen seurakunnan perustaminen aivan yhtäkkiä voisi olla liian rajua ratkaisumalli Enontekiötä silmällä pitäen”. Hän myös kirjoitti, että ”saamenkielen opiskelun takia työaika pienenesi ja tämä voisi käynnistää seurakuntalaisten keskuudessa varsin odottamattomia reaktioita , jopa laajamittaista kirkosta eroamista”.

Saamelaisten ääntä yritti pitkään tuoda esille paikallinen saamelaisyhdistys Johti Sappmelacat ry, joka toimi aktiivisesti sekä kunnallispolitiikassa että seurakunnan luottamuselimissä. Toiminnassa lähtökohtana oli saamelaisten kielellisten ja kulttuuristen oikeuksien edistäminen. Marjanpäivien jumalanpalvelus oli eräs niistä toimituksista, jonka me olisimme halunneet täysin saamenkieliseksi.

Muutaman kerran saamenkielinen jumalanpalvelus toteutuikin, mutta kovan vastustuksen vuoksi muutettiin käytäntöä siten, että Hetan kirkossa oli ainakin jouluaamuna ja marjanpäivänä peräkkäin kaksi jumalanpalvelusta, erikseen saamelaisille ja suomalaisille, kummallekin omalla kielellään.

Rippikirkossa Hetassa 1990-luvun lopulla kuului suomen lisäksi – ilmeisesti turisteja varten - jo englanninkin kieli, vaikka rippilasten perheissä oli monia norjan

saamelaisia, jotka eivät suomea ymmärtäneet. Tämä herätti keskustelua saamelaisten keskuudessa siitä, onko englanti saamea tärkeämpi kieli Hetan kirkossa. Kokemuksesta oli heille jäänyt surullinen mieli ja arvottomuuden tunne.

Enontekiölle sodan jälkeen uudelleen rakennetussa kirkossa on alttaritauluna suuri mosaiikkityö, joka esittää saamelaista miestä ja naista paimenessa poroineen. Alttaritaulu herätti alusta alkaen pahennusta eräiden seurakuntalaisten keskuudessa.

Kun Enontekiön seurakunnan asenteet ovat olleet edellä kuvatun tapaisia, ei kirkkohallitus ole vielä tehnyt päätöstä Enontekiön seurakunnan muuttamiseksi suomalais-saamelaiseksi seurakunnaksi.

Tänä päivänä suvaitsevaisuus lisääntyy

Kaikki muuttuu - vaan ei itsestään. Yhteiskunnan kehittymistä voi ohjata poliittisilla päätöksillä. Päätösten suunta taas riippuu päätöksentekijöiden näkemyksistä.

Kirkossa ja valtionhallinnossa sekä muuallakin on erittäin paljon merkitystä jopa yksittäisten virkamiesten asenteilla ja tahdolla edistää saamelaisten asemaa ja pyrkimyksiä. Haluankin erikseen kiittää Oulun hiippakunnan piispa Samuel Salmea kuin myös hänen edeltäjänsä. He ovat ansiokkaasti edistäneet toimissaan saamelaisten yhdenvertaisuuden toteutumista.

Myös seurakunnassa on aina merkitystä sekä kirkkoherran että johtavien luottamushenkilöiden asenteilla ja näkemyksillä. Heidän myönteinen suhtautumisensa saamelaisiin heijastuu päätöksentekoon ja saamelaisten kohteluun. Näin Enontekiölläkin ja siitä erityinen kiitos nykyiselle kirkkoherralle ja kirkkovaltuuston puheenjohtajalle. Enontekiöllä suvaitsevaisuus on lisääntynyt ja kielteiset asenteet saamelaisia kohtaan ovat painuneet piiloon, joskin ne edelleen nostavat voimakkaasti päätään eri asioiden yhteydessä.

Meidän järjestöllä, SamiSoster ry:llä on erinomaista ja tiivistä yhteistyötä sekä Enontekiön seurakunnan että kirkon saamelaistyön kanssa ja minusta tällä yhteistyöllä on osaltaan merkitystä paikkakunnalla saamelaisten ja suomalaisten kanssakäymisen kehittämisessä.

Tarvitaan tekoja - vain ne ratkaisevat

Saamen kansan perusta on kansan äidinkielessä, joka on kansan muisti. Kieli säilyttää ja kuljettaa kulttuuriperintöä, sisältää saamen kansan arvot, kokemukset ja tietämykset ja sen kautta koko ajattelutapa määräytyy. Saamen kielen turvaamiseksi ja edistämiseksi kirkon toiminnassa on tehtävä hyviä tekoja.

Enontekiö on vähävarainen seurakunta, jonka liittämistä Muonioon on pohdittu. Liitos vaikuttaisi negatiivisesti saamelaisten kielellisten ja kulttuuristen oikeuksien toteuttamiseen. Uskon, että asioista tulisi vielä vaikeampia. Tämä johtuu perustuslaistamme, jonka mukaan saamelaisten omaa kieltä ja kulttuuria koskeva itsehallinto koskee vain saamelaisten kotiseutualueetta, johon Muonio ei kuulu.

Kirkon saamelaistyön ”keskus” on täällä Inarissa ja Utsjoella. Enontekiölle se heijastuu saamenkielisten palvelujen vähyytensä. Me tarvitsemme Enontekiölle omia saamenkielisiä työntekijöitä ja niiden palkkaamiseksi seurakunta tarvitsee kirkkohallitukselta riittävää taloudellista tukea.

Yhdessäkään saamelaisalueen seurakunnassa ei ole saamenkielistä diakonia- eikä lapsi- ja nuorisotyötä. Koska työskennellään ruohonjuuritasolla ihmisten parissa, kirkossa on panostettava niiden kehittämiseksi.

Monissa yhteyksissä keskusteluun on noussut kirkon anteeksipyyntö saamelaisilta, kuten Norjassa on tehty. Se olisi hyvä ele ja näyttäisi kirkon ymmärtäneen asian. Saamelaiskäräjien aiempi puheenjohtaja Pekka Aikio totesi kerran julkisuudessa Suomen valtion taholta mahdollisesti tulevasta anteeksipyyntöstä: ”*Vain se voi pyytää anteeksi, joka ymmärtää tehneensä väärin.*”

Anteeksipyyntö ei kuitenkaan ratkaise asioita, vain teot ratkaisevat. Saamelaisten yhdenvertaisuuden edistämiseksi kirkon on tehtävä konkreettisia tekoja.

Tilanne ei muutu miksiäkään, jos kirkko vain seuraa sivusta kuinka saamelaisten käy. Ellei kirkko selkeästi tuomitse seurakunnissa vallitsevaa rasismia ja suvaitsemattomuutta, se hiljaisesti hyväksyy ne. Seurakunnissa tulee tunnustaa saamelaisten kulttuurinen erillisyys ja turvata täysimääräisesti saamelaisten oikeudet äidinkieleensä luterilaisen kirkon omien lähtökohtien ja perustuslain mukaisesti sekä saamelaisten yhdenvertaisen kohtelun lähtökohdista. Erityisesti tietenkin kannan huolta Enontekiön saamelaisista.

Saamelainen runoilija ja juristi Ante Somby on todennut, että saamelaisilla on vain kolme oikeutta: ”*Oikeus menneisyyteen, oikeus nykypäivään ja oikeus tulevaisuuteen.*” Nämä tulee evankelis-luterilaisen kirkon omalta osaltaan saattaa toteutumaan.

Uskon ja toivon, että tämä seminaari on alku keskustelun avaukselle ja aiemmin esittämieni positiivisten toimien käynnistämiseksi.

Kirjalliset lähteet:

Aloite suomalais-saamelaiden seurakuntien perustamiseksi saamelaiden kotiseutualueelle. Saamelaisvaltuuskunta. 12.6.1994, Dno 87/D.a.5

Anni- Marja Niemelän eriävä mielipide Enontekiön kirkkoneuvoston lausuntoon tuomiokapitulille 30.1.1996

Kaleva 17.11.1973 Saamen taitoisille etusija pohjoisimpiin papinvirkoihin

Kirkkoherra Jorma Juutilaisen kirje 24.1.1996 Enontekiön seurakunnan kirkkovaltuustolle

Lapin kansa 18.7.1971 Raportti piispalle saamelaisalueelta

Lapin kansa 26.10.1973 Saamen kieli kirkolliskokouksessa

Lapin kansa 19.1.1973 Oulun synodaalokokous esittää Tunturi-Lapin seurakuntia kaksikielisiksi

Lausunto kirkkolain ja kirkkojärjestyksen sekä kirkkohallituksen ja tuomiokapitulien viranhaltijoiden virkasäännön tarkistamisesta. Saamelaiskäräjät. 23.9.2003.

Pohjolan sanomat 3.11.1995 Jokainen lapin sana jumalanpalveluksessa on liikaa

Pöytäkirjan ote Enontekiön seurakunnan piispantarkastuksen pöytäkirjasta 29-31.8.1997

SamiSoster ry. Birgen ruovttus- pärjään kotona , loppuraportti 2011